

ÉMILIE CHAMPION

**LE MARÉCHAL-DUC DE RICHELIEU, L'HÉRITIER DU CARDINAL,
UN HOMME DE POUVOIR ET DE GUERRE AU SIÈCLE DES LUMIÈRES**

(Honoré Champion, Paris, 2022. 508 o. ISBN 978-2745357014)

Louis-François-Armand de Vignerot du Plessis de Richelieu herceg és marsall (1696–1788), a híres bíboros dédunokaöccsének fia, a felvilágosodás századának egyik neves hadvezére és hírhedt libertinusa volt, akinek a korszerű és tudományos életrajza már régóta hiányzott a könyvtárak és a téma iránt érdeklődők polcairól. E hiányt Émilie Champion, a Bordeaux-Montaigne Egyetemen e témából doktorátust szerzett fiatal történésze pótolta egy kiváló új monográfiában, amely nemrég jelent meg a neves Honoré Champion kiadó *Bibliothèque d'histoire moderne et contemporaine* sorozatában. A Richelieu marsallra vonatkozó, általa feldolgozott óriási kéziratoss forrásanyag több híres francia közgyűjteményben érhető el, amelyeknek fontosabb egységei e kötet jegyzetapparátusa és forrásjegyzéke alapján kiválóan áttekinthetőek. A herceg terjedelmes magán- és hivatalos levelezése a párizsi Sorbonne Egyetem könyvtárának kéziratárában található. E gazdag levelezésen kívül – amely szinte önmagában is elég forrásanyagot biztosít egy életrajzhoz – a szerző elsősorban a nagyobb francia központi levéltári gyűjteményekben, mint az Archives nationales, a Service historique de la défense és az Archives diplomatiques levéltárakban, valamint a Bibliothèque nationale de France kéziratárában tárt fel további jelentős mennyiségű forrásanyagot. Richelieu herceg dél-nyugat-franciaországi tevékenységére vonatkozólag pedig a bordeaux-i, illetve környékbeli levéltárak és könyvtárak forrásait is felhasználta.

De ki is volt valójában Richelieu herceg és marsall? Erre a kérdésre igyekszik sommás választ adni Émilie Champion a monográfiájában, ahol a neves 18. századi személyiség sokoldalú egyéniségét próbálja meg bemutatni elsősorban kortársai visszaemlékezései és az újabb korszerű szakirodalom segítségével.

A kötet bevezetőjében a szerző részletesen elemzi a róla fennmaradt ellentmondásokban bővelkedő képet. A híres Richelieu bíboros – Armand Jean du Plessis de Richelieu (1585–1642) – dédunokaöccse fiaként a francia királyi udvar legbelsőbb köreihez tartozó család tagjaként látta meg a napvilágot 1696. március 13-án Párizsban. A könyv első részében nagyszerű képet kaphatunk a család felemelkedésének rendkívüli dinamikájáról, házassági és birtokszerzési politikájáról. Ez utóbbiak jobb megértéséhez segítséget nyújtanak a könyv mellékletei, elsősorban a részletes családfa (83. o.) és a Richelieu-család birtokait ábrázoló térkép (90. o.). A család birtokai a Francia Királyság belső és nyugati területein helyezkedtek el, és három fontos részből álltak: az ősi közép-franciaországi Richelieu-birtok körüli családi területek, a Bordeaux-környéki birtokok, illetve a francia fővárosban található palota és a környékbeli uradalmak. A szerző a francia főúri reprezentáció

tükörképének tekintett vidéki kastélyok és a párizsi palotájuk bemutatásával jó támpontot nyújt a család francia elitben elfoglalt helyének meghatározásához is. A herceg testamentumának alapos elemzése során kitér a fényűző élet nélkülözhetetlen kellékeinek (lovaskocsik, istállók, ruhatár, konyha, borospince stb.) alapos ábrázolására is. A könyvtár ismertetése alapján megállapítható, hogy Richelieu herceg előkelő helyet foglalhatott el a francia arisztokrácia széles műveltséggel rendelkező köreiből. Magánéletének tárgyalása során megkerülhetetlen témának számít a korban is hírhedtnek számító szabados szexuális életének bemutatása. Richelieu herceg már fiatalon is viharos szerelmi ügyekbe keveredett, többször is párbajozott, minek következtében kétszer is a Bastille-ba zárták. Számos szeretője volt, akiknek leveleit a Sorbonne könyvtárában őrzött iratai között ma is megtalálhatjuk. Bár a kutatók egy része ezek hitelességét megkérdőjelezi, a herceg kétségkívül kora egyik legismertebb libertinusának számított.

A kötet második, talán legeredetibb részét a szerző Richelieu marsallnak, vagyis a hadvezérnek szentelte. A herceg a katonai pályán is rengeteg sikert aratott. Részt vett a 18. század közepének összes fontos háborújában. A fegyverfogást a spanyol örökösödési háború utolsó éveiben kezdte tanulni a híres királyi muskétások soraiban, és részt vett a háború utolsó nagy francia győzelmében, a denain-i csatában (1712. július 23–24.) is. Itt figyelt fel rá Claude Louis Hector de Villars marsall, aki hadsegédjéül választotta, és így elkísérhette a híres hadvezért Fribourg ostromához, ahol vitézségével kitüntette magát, de megsebesült a küzdelemben. A kor szokásának megfelelően a város feladásának hírért a fővezér a legvitézebb ifjú nemesre (Richelieure) bízva küldte a Napkirály udvarába. A spanyol örökösödési háború után az ifjú hercegnek egészen 1733-ig, a lengyel örökösödési háború kirobbanásáig kellett várnia, hogy ismét megmutathassa katonai tehetségét. A háború első évében, a Strasbourg melletti Kehl ostrománál a spanyol örökösödési háború veteránja, Berwick marsall parancsnoksága alatt álló hadseregben szolgált. A következő év áprilisában Richelieu-t ezredével együtt ismét a marsall hadseregébe osztották be, ahol személyesen is hozzájárult Philippsbourg ostromának sikeréhez. Az ostrom alatt elesett Berwick helyére Asfeld marsall lépett, aki végül július 18-án bevonult az erődbe. Richelieu katonai szerepéről több forrás is megemlékezett.

Az osztrák örökösödési háború kirobbanása új lehetőséget nyitott Richelieu herceg számára. 1743-ban részt vett a dettingeni csatában, ahol a források és történetírók tanúsága szerint igen hősiességgel küzdött. Itt egy lovat is kilőttek alóla, illetve a mellette küzdő egyik katonáját is lelőtték. A főszereg utóvédjében elhelyezkedő ezredét a visszavonulás közben szinte teljesen megsemmisítették.

Richelieu herceg a dettingeni katasztrófális vereség után a téli hónapokban titkos diplomáciai tárgyalásokat folytatott, és hozzájárult az 1744. május 22-én aláírt frankfurti szerződéshez, amely a francia–porosz–bajor–hesseni és pfalzi uralkodók együttműködését irányozta elő. Ehhez kapcsolódott egy másik, június 5-én aláírt francia–porosz szövetségi szerződés is. Politikai jelentőségét növelte az a tény is, hogy Rochechouart herceg dettingeni csatában bekövetkezett halála után őt léptették

a helyére első udvari nemesi kamarásnak, amelynek köszönhetően a háború során a király hadsegédjeként is tevékenykedett, azon ritka alkalmak egyikén, amikor a francia uralkodó személyesen vezette a francia hadakat. Ilyen különleges eseményre került sor 1745 nyarán, amikor XV. Lajos és fia, a *Dauphin* személyesen jelentek meg a flandriai hadszíntéren, és részt vettek a döntő jelentőségű fontenoy-i csatában. Az évszázad egyik legnagyobb francia győzelmének tartott ütközetben Richelieu herceg ismét jelentős szerepet játszott. A Szász Móríc francia fővezér parancsnoksága alatt küzdő mintegy 48 000 fős francia főerőkkel szemben kb. 53 000 fős holland, brit, hannoveri és osztrák katonai harcolt Cumberland herceg főparancsnoksága alatt. A szembenálló erők 1745. május 10-én érték el a mai Belgiumhoz tartozó Fontenoy falu határát. Másnap került sor a döntő ütközetre, melynek során a szövetséges erők – a franciák jól kiépített állásai elleni többszöri sikertelen támadása után – kettős oszlopba rendeződve igyekeztek elfoglalni Fontenoy helységeit. Az oszloptámadás a francia csapatok oldalirányú ellentámadásai és a csata tetőpontján szemből történő ágyúzása következtében véres kudarcot vallott. A csataleírások szerint Richelieu herceg több helyszínen is – például a legendás Maison du Roi lovasszázada élén való rohamban és a csata lefolyását döntően befolyásoló ágyúk felállításában – kiemelkedő szerepet játszott.

1747-től az észak-itáliai fronton a Genovai Köztársaság szolgálatában játszott igen fontos szerepet. A korábban francia szövetséges Genova 1746 szeptemberében kapitulált, és osztrák megszállás alá került. A háborús helyzet ekkor kezdett kritikussá válni a franciák számára. A kora újkori Franciaország történetében alig fordult elő, hogy idegen hadak veszélyeztessék a lakosság biztonságát. Az 1746-os sikeres észak-itáliai osztrák–szárd offenzíva következtében a francia–spanyol csapatok folyamatosan kiszorultak Észak-Itáliából. Szeptember végén az osztrák–szárd haderők elérték Nizzát, és küszöbön állt Provence megszállása is. Az osztrák uralmat végül 1746. december 5-én egy felkeléssel lerázták a genovaiak, és ezzel óriási segítséget nyújtottak a háború lezárását kereső franciáknak. A francia kormányzat ennek következtében rendkívüli nagyköveteket küldött Genovába: először Boufflers herceget, majd az ő 1747 júliusában bekövetkezett halála után Richelieu herceget, jelentős haderővel és pénzzel ellátva. A herceg jelentősen megerősítette a város erődítményeit és további új erődöket – pl. a saját nevét viselő erődöt – építtetett. Több jelentős győzelmet aratott, és a spanyol segélycsapatokkal közösen fellépve megakadályozta az orosz szárazföldi és a brit tengeri haderők közös hadműveleteinek további sikereit. Richelieu herceget 1748-ban nevezte ki XV. Lajos Franciaország marsalljává, amely az *ancien régime* legmagasabb katonai rangjának és a francia hadsereg stratégiai irányító szerepkörének felelt meg. A hétéves háború kezdetén már hatvanéves veteránként vett részt a hadműveletekben, amelyek során elnyerte a hannoveri hadsereg parancsnokságát.

A harmadik részben Émilie Champion göröcső alá veszi a herceg udvari és politikai karrierjét. Richelieu családja királyhagyományait folytatva alapvetően a Francia Királyság egyik legmegbízhatóbb támaszának számított, bár pályáivében egy-két

vargabetűt is találhatunk. 1719-ben például belekeveredett az úgynevezett Cellamare-féle összeesküvésbe, amellyel kivívta a Régens haragját. Végül éppen a Régens leányának közbenjárása mentette meg Richelieu-t a súlyos büntetéstől. Ennek ellenére a következő évek folyamán a fiatal főnemes közéleti pályafutása meredeken emelkedett. 1720. november 25-én megválasztották a Francia Akadémia tagjának, 1729-ben a Szentlélek Rend lovagja lett, 1731-ben pedig a Királyi Tudományos Akadémia tiszteletbeli tagságával tüntették ki. A Régens halála utáni államminiszter, Bourbon-Condé herceg támogatásának köszönhetően hivatali pályája is lendületes irányt vett, minek következtében az európai diplomácia fontos területein képviselhette a Francia Királyságot: előbb Bécsben (1725–1729), majd Drezdában volt nagykövet, és diplomataként kiválóan megállta a helyét.

Richelieu herceg az osztrák örökösödési háború utolsó két esztendejében szintén fontos diplomáciai feladatokat látott el. 1746 végén a Dauphin feleségül vette III. Ágost lengyel király és szász választófejedelem leányát, Mária-Jozefa hercegnőt. A francia király nagy reményeket fűzött e házassághoz, és a Mária Teréziával jó kapcsolatokat ápoló lengyel királytól remélte, hogy aktív szerepet vállal a háborút lezáró béke elősegítésében. Ebből a célból a már ismert és tapasztalt diplomatának számító Richelieu-t küldte Drezdába. Bár a küldetését nem koronázta siker, a herceg jól egyengette a háború vége felé megerősödő békepárti erők útjait a megegyezés irányába.

1738 és 1755 között a különleges jogállású Languedoc tartomány katonai kormányzójaként tevékenykedett, és részben e hivatalának köszönhetően – mint a területet jól ismerő katonatiszt – nem véletlenül került az általunk közölt források keletkezésének időszakában a dél-franciaországi katonai események középpontjába. 1743-ban elnyerte a kitüntető első udvari nemesi kamarás (*Premier Gentilhomme de la Chambre*) címet, majd 1755-ben a kereskedelméről és bortermeléséről híres és gazdag Guyenne tartomány kormányzójává nevezte ki a király. E hivatala idején jelentős mértékben hozzájárult a bordeaux-i borok hírnevének öregbítéséhez, és annak fogyasztását népszerűsítette a királyi udvarban is. Állítólag szintén az ő nevéhez fűződik a majonéz feltalálása is, bár ennek a legendának a kötet szerzője nem tulajdonít sok valóságalmot.

Összegzőképpen megállapítható, hogy Émilie Champion új, Richelieu hercegnek szentelt életrajza árnyaltabb képet alkot a felvilágosodás korának egyik legellentmondásosabb szereplőjének katonai, politikai és kultúrtörténeti jelentőségéről. A kötet óriási forrásanyag és szakirodalom bevonásával készült, amelyet a szerző jól áttekinthető módon mutat be a függelékben található, már említett gazdag forrásjegyzékben és bibliográfiában. A kronológiával és személynévmutatóval is kiegészített kiváló szakmunka tudományos erényei mellett ki kell még emelnünk a könyv kellemes és olvasható stílusát, amelynek köszönhetően nemcsak a történészek és hadtörténészek, hanem a szélesebb olvasóközönség számára is élvezhető módon mutatja a 18. század egyik méltatlanul elfeledett francia hadvezérét.

Tóth Ferenc